

Teisingumo Teismas mini 10 valstybių narystės Europos Sąjungoje 20-metį: naujas konstitucinis momentas Europai

2004 m. gegužės 1 d. į Europos Sąjungą įstojo dešimt naujų valstybių narių: Čekijos Respublika, Estija, Kipras, Latvija, Lietuva, Vengrija, Malta, Lenkija, Slovakija ir Slovėnija. Tai buvo didžiausia pagal gyventojų ir šalių skaičių plėtra. Ji praturtino bendrą Sąjungos teisinę erdvę įvairia skirtingų šalių istorija, teisine kultūra ir tradicijomis. Žvelgiant į integracijos laipsnį, kurį Sąjunga pasiekė 2004 m., ir į dešimties naujų valstybių narių įvairovę, neįmanoma pernelyg aukštai įvertinti šio momento svarbą. Galima pagrįstai teigti, kad pati 2004 m. plėtra buvo konstitucinis momentas – paradigminis pokytis, suvienijęs Rytų ir Vakarų Europą bendram konstituciniam projektui. Savo vertybes ir principus Europos Sąjunga propagavo tose Europos vietose, kurių istorija itin kompleksiška. Dešimt naujų valstybių narių įstojo į Sąjungą vedamos didelio ryžto ir kupinos laisvės, teisingumo ir gerovės vilties, bet tam jų siekiui teko susidurti su dideliais iššūkiais.

Europos Sąjunga yra pagrįsta valstybių narių lojalumu ir bendradarbiavimu, taip pat Sąjungos teisės viršenybe. Ji pripažįsta ir įvairių nacionalinių tradicijų indėlį į bendrą projektą. ESS preambulės 6 konstatuojamojoje dalyje išreikštas noras „stiprinti <...> tautų solidarumą, kartu gerb[iant] jų istoriją, kultūrą ir tradicijas“.

Šioje 2004 m. plėtos 20-mečio paminėjimui skirtoje konferencijoje bus aptariama, kaip plėtra prisidėjo prie ES integracijos projekto plėtojimo. Ar ji lėmė didesnę Sąjungos teisės konsolidavimą ir išsamesnę kai kurių Sąjungos kompetencijai priklausančių sričių reguliavimą? O gal, priešingai, sukūrė naujų kliūčių Sąjungos teisės taikymui? Praėjus 20-čiai metų, kokias pamokas išmokome plėtodami ir stiprindami Europos integracijos projektą? Ar didžiausios plėtos sėkmė ir iššūkiai sustiprino Europos piliečių Sąjungą?

Tam šioje konferencijoje bus nagrinėjamos trys skirtingos temos.

Pirmoji grupė: Didžiausios ES plėtros istorija

Griuvus Berlyno dienai, Europą pasiekė švieži vėjai. Netrukus kelios valstybės žemyno rytuose ir pietuose, ypač išsivadavusios iš totalitarizmo gniaužtų, išreiškė norą prisijungti prie bendros vidaus rinkos, kurios pamatą sudaro keturios EB ekonominės laisvės ir sąžininga konkurencija.

Numatydamą Europos Sąjungos (tuo metu – Bendrijos) plėtrą, Kopenhagoje susirinkusi Europos Vadovų Taryba 1993 m. nustatė tam tikrus kriterijus (vadinamuosius Kopenhagos kriterijus), kuriuos turi įvykdyti narystės siekiančios valstybės, o vėliau juos išplėtojo per 1995 m. Madride vykusį susitikimą. Tai davė pradžią vienam iš didžiausių reformos procesų – savotiškai milžiniškai statybių vietai – Europoje; narystės siekiančios valstybės turėjo įsipareigoti turėti: „1) stabilias institucijas, užtikrinančias **demokratiją, teisinės valstybės** principą, **žmogaus teises** ir pagarbą **mažumoms** bei jų apsaugą; 2) veikiančią rinkos ekonomiką ir gebėjimą **konkuruoti** ir atsispirti rinkos jėgoms ES; 3) gebėjimą prisiimti ir veiksmingai vykdyti narystės įsipareigojimus, įskaitant politinės, **ekonominės ir pinigų sąjungos** tikslus“.

Be didžiulio teisėkūros darbo ir institucijų pertvarkos narystės siekiančiose valstybėse, šiam reformų procesui buvo reikalingi ir atitinkamų šalių gyventojų mentaliteto ir kultūros pokyčiai. Praėjus 20-čiai metų, Teisingumo Teismas byloje *Repubblika* (C-896/19)¹ suformavo principą, pagal kurį valstybės turi vengti bet kokio regreso, kiek tai susiję su teisinės valstybės vertybės išsaugojimu. Apžvelgdama pastaruosius 20 metų, ši grupė aptars sudėtingus 2004 m. plėtros aspektus ir dešimties naujų valstybių narių indėlį plėtojant ES teisę; tai parodo, kaip svarbu, kad bendrų vertybių apsaugai tektų pagrindinis vaidmuo kiekviename Europos integracijos projekto etape.

Antroji grupė: Apie bendras Europos vertybes

Antra, konferencija bus skirta klausimui, kaip 2004 m. plėtra prisidėjo prie ES, kaip „vertybių Sąjungos“, raidos. Europos Sąjungos 2 straipsnyje minimos vertybės yra bendros visiems Sąjungos piliečiams ir jų branginamos, nes sudaro jų bendro paveldo dalį. Jos apibrėžia „pačios [ES] kaip bendros teisės sistemos savitumą“². Tas savitumas susiformavo ne tiesiog inkorporuojant į tą teisės sistemą tokius tradicinius nacionalinės tapatybės elementus, kaip kalba, istorija ir tradicija.

¹ 2021 m. balandžio 20 d. Sprendimo *Repubblika*, C-896/19, EU:C:2021:311, 64 punktas.

² 2022 m. vasario 16 d. Sprendimo *Vengrija / Parlamentas ir Taryba*, C-156/21, EU:C:2022:97, 232 punktas.

Europiečiai gali kalbėti skirtingomis kalbomis, turėti skirtingus įsitikinimus, skirtingai įsivaizduoti šeimą ir vis tiek mus, europiečius, vienija jausmas, kad priklausome vertybių bendrijai. Europiečiai sutaria, kad dabartinė politinė dauguma negali diskriminuoti mažumų, kad valdžia yra įstatymų, o ne žmonių viešpatavimas ir kad mums reikalinga asmeninė erdvė laisvam apsisprendimui, į kurią nesikištų valstybė – būtent tai paverčia ES tokia, kokia ji yra šiandien.

Taigi antrosios podiumo diskusijos tikslas – giliau panagrinėti 2 straipsnyje įtvirtintas vertybes aptariant tokius klausimus: koks šių vertybių teisinis pobūdis? Koks šių vertybių santykis su struktūriniais ES teisės principais, kaip viršenybės, tarpusavio pasitikėjimo, veiksmingumo ir lojalaus bendradarbiavimo principai? Koks ES ir nacionalinių teismų vaidmuo stiprinant šias vertybes? Ar vertybės suteikia erdvės nacionalinei įvairovei? Kokia ES vertybių sąveika su pareiga paisyti valstybių narių nacionalinio identiteto?

Trečioji grupė: *ES ekonominis reguliavimas*

Trečia, ekonominė integracija, kaip pabrėžta pagal Kopenhagos kriterijus, buvo naujų valstybių narių tikslas ir kartu iššūkis joms. Siekiant politinės integracijos pažangos, iš tiesų buvo nepaprastai svarbu užtikrinti konvergenciją tarp naujų valstybių narių ir likusių ES valstybių ekonomikos ir atitiktį ES ekonominiam reguliavimui, o tam reikėjo plataus masto reformų. Ekonominė ir finansinė narystės nauda buvo daugelio reformų varomoji jėga – tiek materialinio reguliavimo, tiek instituciniu lygmenimis. Viena vertus, įgyvendinant reformas lemiamas vaidmuo teko ES fondams, o siekiant užtikrinti, kad valstybės narės laikytųsi „žaidimo taisyklių“ ir vadovautųsi teisinės valstybės principu, fondams įvairiose teisės srityse buvo taikomi sąlygiškumo mechanizmai. Kita vertus, konkurencijos teisę ir sektorių (ypač tinklų pramonės šakų ir bankininkystės) teisės aktus naujosios valstybės narės turėjo taikyti neretai nauju decentralizuotu būdu, pavyzdžiui, kaip konkurencijos teisėje nustatyta Reglamente 1/2003, o tam reikėjo suteikti galių naujoms nacionalinėms konkurencijos ir reguliavimo institucijoms.

Atsižvelgiant į šį kontekstą, trečiosios grupės, apimančios tris pagrindines potemes, tikslas – išnagrinėti, kaip per pastaruosius dvidešimt metų Sąjungos teisė, kontroliuojant ES teismams, užtikrino nacionalinės, ypač naujų valstybių narių, ekonomikos koherenciją ir konvergenciją Europos Sąjungoje, ir aptarti šiuos klausimus:

- Kalbant apie ES fondus, kaip struktūrinių fondų lėšų skyrimui taikytos sąlygos padėjo pasiekti naujų ir senųjų valstybių narių konvergenciją ir solidarumą? Kaip naujosios valstybės narės vykdė pareigą kovoti su sukčiavimu ir korupcija?

- Kalbant apie ES ekonominį reguliavimą, kokį poveikį turėjo konkurencijos teisė ir valstybės pagalbos teisė naujų valstybių narių ekonomikos modernizavimui ir vienodų sąlygų užtikrinimui vidaus rinkoje? Kokių žingsnių reikėjo imtis, kad būtų įsteigtos nepriklausomos ir veiksmingos nacionalinės konkurencijos ir reguliavimo tarnybos? Sukaupus 20 m. praktinę patirtį, kaip vyksta Komisijos ir nacionalinių institucijų bendradarbiavimas ir su kokiais iššūkiais susiduriama dabar? Kokia teisminės kontrolės, kurią ES teismai taiko nacionalinių konkurencijos ir reguliavimo institucijų veikimui ir sprendimams, apimtis?
- Kokį vaidmenį horizontaliu lygmeniu atliko ES teismai, priimdami sprendimus prejudicinėse bylose arba pagal tiesioginius ieškinius (fondų, konkurencijos ir ekonominio reguliavimo bylose), kad būtų užtikrintas veiksmingas Komisijos, nacionalinių teismų ir nacionalinių reguliavimo institucijų bendradarbiavimas, nesikišant į jų atitinkamas kompetencijas?